

چالش‌های سرمایه‌گذاری بخش خصوصی در ایران

بهروز تصدیقی*

فاطمه عزیزخانی**

وجیهه مهری‌پرگو***

در این مقاله علاوه بر اشاره به مطالعات مختلف در خصوص موانع سرمایه‌گذاری و بررسی روند سرمایه‌گذاری دولتی و خصوصی در کشور، به عوامل مؤثر بر سرمایه‌گذاری بخش خصوصی اشاره شده است. برای مثال سرمایه‌گذاری بخش دولتی به‌عنوان زیرساخت سرمایه‌گذاری بخش خصوصی و تعدد قوانین، انعطاف‌ناپذیری و وجود ریسک بالا، از موانع گسترش سرمایه‌گذاری بخش خصوصی شناخته شده است. در این مقاله به‌منظور تشویق سرمایه‌گذاری بخش خصوصی و رفع موانع آن راهکارهایی ارائه شده است.

کلیدواژه‌ها: سرمایه‌گذاری بخش خصوصی^۱، سرمایه‌گذاری بخش دولتی^۲

مقدمه

سرمایه‌گذاری و انباشت سرمایه ناشی از آن، کلید رشد اقتصادی هر کشور به شمار می‌آید. سرمایه‌گذاری در اغلب کشورها، به‌ویژه کشورهای در حال توسعه، به‌وسیله بخش خصوصی و دولتی انجام می‌گیرد. اما در ایران موضوع سرمایه و سرمایه‌گذاری به‌دلیل وابستگی شدید به درآمدهای نفتی و بی‌ثباتی قیمت آن و بالا بودن ریسک، همواره با مشکلات فراوانی همراه

* مشاور دفتر بررسی‌های اقتصادی مرکز پژوهش‌های مجلس شورای اسلامی.

E-mail: Tasdighi-behrooz@yahoo.com

** پژوهشگر دفتر بررسی‌های اقتصادی مرکز پژوهش‌های مجلس شورای اسلامی.

E-mail: Ftmh-Azizkhani@yahoo.com

*** پژوهشیار دفتر بررسی‌های اقتصادی مرکز پژوهش‌های مجلس شورای اسلامی.

E-mail: MehryPargoo@yahoo.com

1. Private Investment
2. Public Investment

بوده و به همین دلیل سرمایه‌گذاری بخش خصوصی نیز نوسان‌های شدیدی داشته است. سرمایه‌گذاری بخش خصوصی نه فقط به‌عنوان جزئی از تقاضای کل، بلکه مهم‌تر از آن، منبع رشد و فرصت‌های شغلی در آینده به حساب می‌آید. بنابراین شناسایی متغیرهای مؤثر بر سرمایه‌گذاری بخش خصوصی به‌منظور بهبود و ارتقا بخشیدن به آن ضرورت دارد. از این‌رو در این مقاله، علاوه بر اشاره به روند سرمایه‌گذاری بخش خصوصی و دولتی در ایران به عوامل مؤثر بر سرمایه‌گذاری پرداخته شده و در نهایت موانع سرمایه‌گذاری خصوصی در ایران مورد تجزیه و تحلیل قرار می‌گیرد.

۱. مبانی نظری سرمایه‌گذاری

مدل‌های نظری موجود در سرمایه‌گذاری را می‌توان به سه دسته کلی تقسیم کرد^۱: مدل‌های شتاب، مدل‌های سود انتظاری و مدل‌های نئوکلاسیک‌ها. اقتصاددانان کلاسیک معتقدند که سرمایه‌گذاری تابعی از نرخ بهره است و با افزایش نرخ بهره، منابع سرمایه‌گذاری نیز افزایش یافته؛ بنابراین تقاضا برای سرمایه‌گذاری کاهش و بالعکس با کاهش نرخ بهره، تقاضا برای سرمایه‌گذاری افزایش خواهد یافت. نئوکلاسیک‌ها علاوه بر تأیید نظریات کلاسیک‌ها، نظریات خود را براساس مفاهیم و مطلوبیت نهایی بیان می‌کنند. در این مکتب، سرمایه‌گذاری از عامل سرمایه شروع شده و قیمت‌ها در تصمیمات سرمایه‌گذاری نقش زیادی دارند. از نظر کینز، سرمایه‌گذاری به کارایی نهایی سرمایه نسبت به نرخ بهره و هزینه فرصت منابع سرمایه‌گذاری شده بستگی دارد و سرمایه‌گذاری واقعی تا حدی صورت می‌گیرد که نرخ بازده نهایی از نرخ بهره بازار بیش‌تر شود.

نظریه شتاب، سرمایه‌گذاری را یک نسبت خطی از تغییرات تولید در نظر می‌گیرد. براساس این نظریه با وجود نسبت رشد سرمایه به محصول، محاسبه سرمایه‌گذاری مورد نیاز برای حصول مقدار مشخصی از تولید، آسان خواهد بود. در این مدل انتظارات، سودآوری و هزینه‌های سرمایه نقش ندارند.^۲

۱. مجید صامتی و بیتا فرامرزی، «بررسی موانع سرمایه‌گذاری خصوصی در بخش کشاورزی ایران، اقتصاد کشاورزی و توسعه»، سال دوازدهم، شماره ۴۵، بهار ۱۳۸۳، ص ۹۳.
۲. همان.

به این ترتیب نظریاتی درباره سرمایه‌گذاری بخش خصوصی و دولتی مطرح شده است و امروزه، رابطه بین سرمایه‌گذاری بخش دولتی و رشد اقتصادی به یکی از موضوعات مطرح در اقتصاد و سیاست‌گذاری تبدیل شده است.

بنابراین افزایش سلطه دولت بر اقتصاد ممکن است به انحراف اقتصاد، اوضاع نامناسب کسب‌وکار و عدم تشویق سرمایه‌گذاری بخش خصوصی منجر شود یا این که دولت می‌تواند با فراهم کردن زیرساخت‌های قانونی و حقوقی، سرمایه‌گذاری خصوصی را در بخش مالی و انسانی تشویق کند. حمایت‌های مالی و قانونی دولت ممکن است دو حالت جاننشینی جبری خارجی^۱ و جاننشینی داخلی^۲ را در بر داشته باشد.^۳

در این راستا، «اسکار»^۴ (۱۹۸۹)، «رام»^۵ (۱۹۹۶)، «سانچز رابلز»^۶ (۱۹۹۸)، «اصفهانی» و «رامیرز»^۷ (۲۰۰۳) این طور نتیجه‌گیری می‌کنند که بین افزایش اندازه دولت یا افزایش سرمایه‌گذاری بخش دولتی و رشد اقتصادی همبستگی مثبتی وجود دارد.^۸

در حالی که «لاند»^۹ (۱۹۸۳)، «گریر» و «تولاک»^{۱۰} (۱۹۸۹)، «بارو» و «گوارتنی»^{۱۱} (۱۹۹۱)، «هولکامب» و «لاسون»^{۱۲} (۱۹۹۸) و سایرین نتیجه می‌گیرند که بین سرمایه‌گذاری بخش دولتی و رشد اقتصادی رابطه منفی وجود دارد و «کورمندی» و «مگور»^{۱۳} (۱۹۸۵) هیچ

1. Crowding-out

2. Crowding-in

۳. جاننشینی جبری "Crowding-out" به معنای کاهش مصرف یا سرمایه‌گذاری به‌عنوان نتیجه افزایش مخارج دولت در یک اقتصاد در حالت اشتغال کامل است به این معنا که وامداری زیاد دولت از وجوه در دسترس وام‌گیرندگان خصوصی می‌کاهد و بر میزان بهره می‌افزاید و سبب کاهش هزینه‌های سرمایه‌گذاری خصوصی در اقتصاد می‌شود. از طرف دیگر افزایش مخارج دولت از طریق افزایش درآمد ملی، موجب افزایش آن بخش از سرمایه‌گذاری القایی می‌شود که منابع مستقیم درآمد ملی است، به اثر اخیر درونی (داخلی) این پدیده، "Crowding-in" اطلاق می‌شود.

4. Aschaure.

5. Ram.

6. Sanchez-Robles.

7. Esfahani and Ramires.

8. Erdal Atukeren, Economic and institutional Determinates of Crowding in effects of Public investments in Developing Countries, 14 October 2005.

9. Landau

10. Grier and Tullock.

11. Barro and Gwartney.

12. Holcombe and Lawson.

13. Kormendi and Meguire.

نوع رابطه‌ای را نتیجه نمی‌گیرند. «تراساوا» و «گاتز»^۱ (۱۹۹۸) این‌طور نتیجه می‌گیرند که ارتباط بین حجم دولت و رشد اقتصادی در کشورهای کم‌تر توسعه‌یافته مثبت و در کشورهای توسعه‌یافته منفی است.^۲

عقاید «تراساوا» و «گاتز» بر این فرض استوار است که اگر سهم مخارج غیرکارای دولت در حال افزایش باشد؛ سهم مخارج کارای دولت کاهش خواهد یافت.^۳

در این راستا «سروواتو» و «جایارامان»^۴ (۲۰۰۱) عوامل تعیین‌کننده سرمایه‌گذاری خصوصی را در فیجی مورد بررسی قرار داده و این عوامل را به سه دسته عوامل نئوکلاسیکی، عوامل سیاست‌گذاری و عوامل اقتصادی تقسیم کردند. نتایج این بررسی نشان می‌دهد که متغیرهای اقتصادی مورد استفاده در مدل «سرمایه‌گذاری دولت، اعتبارات، نرخ مبادله و ...» بر رفتار سرمایه‌گذاری خصوصی فیجی نسبت به عوامل دیگر، تأثیر کم‌تری دارد و عوامل اصلی بازدارنده سرمایه‌گذاری شامل عوامل سیاست‌گذاری (مانند قوانین و مقررات، موقعیت سیاسی و هزینه‌های استفاده از آب و برق و نبود نیروی کار ماهر) است.^۵

در تحقیق دیگر با تأکید بر تأثیر عامل بی‌ثباتی تعدادی از متغیرهای کلان اقتصادی، عوامل مؤثر بر سرمایه‌گذاری خصوصی در ایران مورد بررسی قرار می‌گیرد. در این تحقیق، تأثیر متغیرهای رشد تولید ناخالص داخلی، سهم سرمایه‌گذاری بخش دولتی در درآمد ملی به تفکیک سرمایه‌گذاری زیربنایی و غیرزیربنایی، نرخ واقعی بهره، رشد اعتبارات اعطایی بانک‌ها به بخش خصوصی، رابطه مبادله، نرخ واقعی ارز و شاخص‌های بی‌ثباتی نرخ ارز، صادرات و قیمت‌های خرده‌فروشی بر سهم سرمایه‌گذاری بخش خصوصی در درآمد ملی تجربه شده است. این مطالعه نشانگر تأثیر مثبت رشد تولید ناخالص داخلی و سرمایه‌گذاری دولتی بر سهم سرمایه‌گذاری بخش خصوصی در درآمد ملی است و نرخ بهره تأثیر منفی داشته، در حالی که رشد اعتبارات اعطایی بانک‌ها به بخش خصوصی، رابطه مبادله و نرخ ارز

1. Terasawa, Katsuaki, L. and William R. Gates.
2. Erdal Atukeren, Economic and institutional Determinates of Crowding in effects of Public investments in Developing Countries, 14 October 2005, P. 3.
3. Terasawa, Katsuaki, L. and William R, Gates (1998). Relationshiops between Government size and Economic Growth; Japanis Reforms and Evidence from OECD, International Public Management Journal (2). P. 8.
4. Seruvatu & Jayaraman.
۵. مجید صامتی و بیتا فرامرزیور، «بررسی موانع سرمایه‌گذاری خصوصی در بخش کشاورزی ایران، اقتصاد کشاورزی و توسعه»، سال دوازدهم، شماره ۴۵، بهار ۱۳۸۳، ص ۹۴.

تأثیر مثبتی بر سهم سرمایه‌گذاری در درآمد ملی دارند.^۱

۱-۱. ماهیت اقتصادی و ذاتی سرمایه‌گذاری

در بیان ماهیت اقتصادی و ذاتی طرح‌های سرمایه‌گذاری می‌توان گفت آن قسمت از کالاهایی که به‌وسیله بشر تولید شده تا برای تولید کالاهای دیگر مورد استفاده قرار گیرند، «کالاهای سرمایه‌ای» نامیده می‌شوند.^۲ باید توجه داشت که کالای تولیدی، سرمایه محسوب نمی‌شود - که در نهایت به‌صورت کم‌دوام و یا بادوام مورد استفاده قرار گیرد - بلکه سرمایه، جمع‌آوری و انباشت دارایی‌های سرمایه‌ای است بنابراین سرمایه عبارت است از جمع‌آوری کالاهای تولید شده به‌وسیله بشر که بنا به ماهیت و ذات آن برای تولید به‌کار گرفته می‌شود.

به طور کلی ماهیت فنی و اقتصادی طرح‌های سرمایه‌گذاری عبارتند از:

۱. برخورداری از افزایش یا ایجاد ظرفیت در تشکیل سرمایه که به تولید کالاهای مواد اولیه، کالاهای مصرفی، کالاهای واسطه‌ای و کالاهای سرمایه‌ای منجر می‌شود.
۲. ویژگی آینده‌نگری و طرح‌های سرمایه‌گذاری و تدارک آن‌ها برای مدت زمانی بیش از یک‌سال.

۳. بیش‌تر طرح‌های سرمایه‌گذاری، ظرفیت‌های جدید اقتصادی و اجتماعی ایجاد و درصد کمی از آن‌ها در حفظ و نگهداری ظرفیت‌های ایجاد شده، مشارکت داشته یا تسهیلات لازم را برای ایجاد و حفظ ظرفیت‌ها فراهم می‌آورند.

۴. با اجرای طرح‌های سرمایه‌گذاری، سیاست‌های مورد نیاز برای دستیابی به اهداف برنامه‌های توسعه اقتصادی کشورها محقق می‌شوند:

الف) ایجاد ظرفیت‌های جدید کمی،

ب) توسعه کمی و کیفی ظرفیت‌های موجود،

۱. افسانه برجیسیان، «عوامل مؤثر بر سرمایه‌گذاری خصوصی در ایران (۱۳۳۸-۱۳۷۴)»، رساله کارشناسی ارشد دانشگاه شیراز، ۱۳۷۷.

۲. اشاره به یک نکته ضروری است که در فاز جدید ورود به توسعه اقتصادی (موسوم به دوره اقتصاد دانایی)، دارایی‌های سرمایه‌ای از دنیای منحصر به تولید کالاهای فیزیکی خارج شده و به عرصه تولید علم، اندیشه، تفکر و خلق کالاهای نوظهور جدید وارد می‌شوند که بر مبنای یافته‌های علمی و استفاده از دانش فناوری، برای کاربردی کردن آن در دنیای اقتصادی زندگی انسان‌ها و جوامع بشری، استوار است.

ج) فراهم آوردن تسهیلات پشتیبانی لازم برای ایجاد یا بهره‌برداری از ظرفیت‌های موجود،

د) انجام مطالعات و تحقیقات برای تشکیل سرمایه‌های جدید،

ه) ارتقای ظرفیت‌های فکری، علمی و دانش موجود،

و) تجهیز و تأمین ماشین‌آلات و ابزارهای لازم برای بهره‌برداری از ظرفیت‌ها و تأسیسات،

ز) افزایش توان تولید و کسب بازارهای جهانی،

ح) افزایش درآمد ملی،

ط) افزایش اشتغال.

در نهایت، سرمایه‌گذاری در کشورها می‌تواند:

۱. سبب رشد اقتصادی و به‌دنبال آن توسعه اقتصادی شود،

۲. موجبات کاهش سه پدیده «فقر، تورم و بیکاری» را فراهم آورد.^۱

۱-۲. انواع سرمایه‌گذاری

اگرچه انواع مختلف سرمایه‌گذاری‌ها مکمل یکدیگرند، ولی در افزایش تولیدات ملی به یک درجه و اندازه، مؤثر نیستند. استفاده از انواع کارخانه‌ها، کارگاه‌ها، تأسیسات و ساختمان‌ها (به‌طور کلی مثل سدها، نیروگاه‌ها، راه‌ها و ...)، ماشین‌آلات و تجهیزات، بدون وجود خدمات عمومی و دولتی - که برای ایجاد نظم و امنیت عمومی و تنظیم روابط مورد نیاز هستند - قابل تصور نیست. در مجموع، انواع سرمایه‌گذاری‌ها را می‌توان در سه گروه خلاصه کرد:

الف) سرمایه‌گذاری‌های مولد (یا مستقیم اقتصادی)

سرمایه‌گذاری‌هایی هستند که نتایج آن‌ها به‌طور مستقیم به تولید کالا می‌انجامد؛ برای مثال می‌توان به کارخانه‌ها (به‌طور عام)، ماشین‌آلات، ابزار، ادوات و تجهیزات تولیدی اشاره کرد. در کشورهای توسعه‌یافته، این نوع سرمایه‌گذاری‌ها به‌وسیله بخش‌های خصوصی انجام می‌گیرد. سرمایه‌گذاری‌های مولد اقتصادی از نظر توسعه و رشد اقتصادی اهمیت فراوانی دارند چرا که به‌طور مستقیم سبب ازدیاد سطح تولیدات ملی می‌شوند.

۱. در ادبیات اقتصادی جدید از سه پدیده «فقر، تورم و بیکاری» به نام مصیبت اقتصادی (Economic Missery) یاد شده است.

ب) سرمایه‌گذاری‌های ثابت اقتصادی

سرمایه‌گذاری‌هایی هستند که فعالیت‌های اقتصادی را تنظیم می‌کنند و امکانات، تسهیلات زیربنایی، تولیدی، توزیع، مصرف، پشتیبانی و توسعه ظرفیت‌های اقتصادی را برای تعادل‌های اقتصادی فراهم می‌آورند. برای مثال می‌توان به حمل‌ونقل، ارتباطات، حامل‌های انرژی (مانند برق، آب، گاز، سوخت‌ها و ...) اشاره کرد. در این میان وجود حتی بهترین نظام‌های آموزش عالی نمی‌تواند به افزایش تولید بیانجامد، مگر آن‌که همگی به‌عنوان پشتیبانی‌کننده سرمایه‌گذاری‌های مولد مورد استفاده قرار گیرند.

بی‌تردید، توسعه و تنوع تولیدات ملی، سطح نیاز به سرمایه‌گذاری‌های ثابت را افزایش می‌دهد. این نوع سرمایه‌گذاری‌ها به‌وسیله دولت و معمولاً به دلایل متعدد از جمله تأمین امکانات، بسترسازی برای امور زیربنایی و تولیدی و پشتیبانی از سرمایه‌گذاری‌های مولد اقتصادی (مستقیم) و با نقش کالای واسطه‌ای انجام می‌پذیرد.

ج) سرمایه‌های ثابت اجتماعی

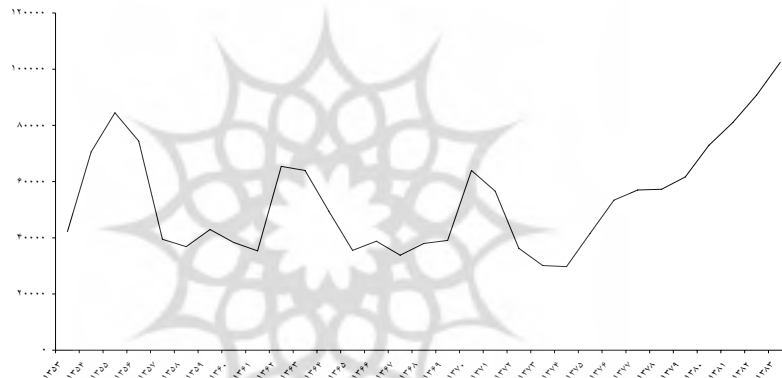
سرمایه‌هایی هستند که امکانات و نیازمندی‌های اساسی زیست مطلوب‌تر انسان را در جامعه فراهم آورده و آثار آن به‌طور مستقیم عاید کل جامعه می‌شود. هدف اساسی و کلی سرمایه‌های ثابت اجتماعی، کوشش برای ایجاد تعادل‌های اجتماعی است. این سرمایه‌ها به‌طور غیرمستقیم، قابلیت تولید سرمایه‌های مولد یا مستقیم اقتصادی را فراهم ساخته و افزایش می‌دهند. برای مثال می‌توان به ساخت مدرسه، منازل مسکونی، بیمارستان‌ها، ورزشگاه‌ها، مراکز تربیت فنی و حرفه‌ای، حفاظت و بهسازی محیط زیست و نظایر آن اشاره کرد.

۲. روند سرمایه‌گذاری بخش خصوصی و دولتی (۱۳۵۳-۱۳۸۳)

نمودار (۱) نشان می‌دهد که در سال‌های ۱۳۵۴ و ۱۳۵۵ روند سرمایه‌گذاری بخش خصوصی صعودی بوده و رشد سرمایه‌گذاری در این بخش نسبت به سال قبل به ترتیب ۶۷/۱ و ۱۹/۷ درصد است. این امر می‌تواند به دلیل افزایش شدید و چهار برابر شدن قیمت جهانی نفت در سال ۱۳۵۲ و تزریق درآمد نفتی بالا به اقتصاد باشد؛ زیرا در این سال‌ها به دلیل بالا بودن درآمدهای عمومی، بخش خصوصی و دولتی به سمت سرمایه‌گذاری سوق داده شدند و واردات افزایش یافت؛ اما نرخ رشد سرمایه‌گذاری بخش خصوصی در سال‌های ۱۳۵۶، ۱۳۵۷ و ۱۳۵۸ تا سال ۱۳۶۱ به دلیل وقوع انقلاب و دوران پر تنش آن زمان، روند

نزولی و منفی داشته است. همچنین از سال ۱۳۶۸ تا ۱۳۷۳ به دلیل پایین بودن درآمد نفت، افزایش نرخ تورم و شرایط بعد از جنگ تحمیلی، رشد سرمایه‌گذاری خصوصی اغلب منفی بوده است و این موضوع در سرمایه‌گذاری بخش ساختمان و ماشین‌آلات خصوصی مشهود است. در سال ۱۳۶۸ با شروع دوره سازندگی و اتخاذ سیاست‌های آزادسازی واردات، خصوصی‌سازی، تک‌نرخ کردن ارز و سیاست‌های تعدیل اقتصادی، فشارهای تورمی شدیدی رخ داد؛ به طوری که تورم در سال ۱۳۷۳ و ۱۳۷۴ به حدود ۵۰ درصد رسید^۱ و کشور با بحران نقدینگی و تورم مواجه شد. رشد سرمایه‌گذاری بخش خصوصی نیز از سال ۱۳۷۵ تا ۱۳۸۳ در هر کدام از بخش‌های ماشین‌آلات و ساختمان مثبت و فقط در سال ۱۳۷۸ نرخ رشد آن نسبت به سال قبل به شدت کاهش یافته است.

نمودار ۱. روند سرمایه‌گذاری بخش خصوصی در ایران (۱۳۵۳-۱۳۸۳)

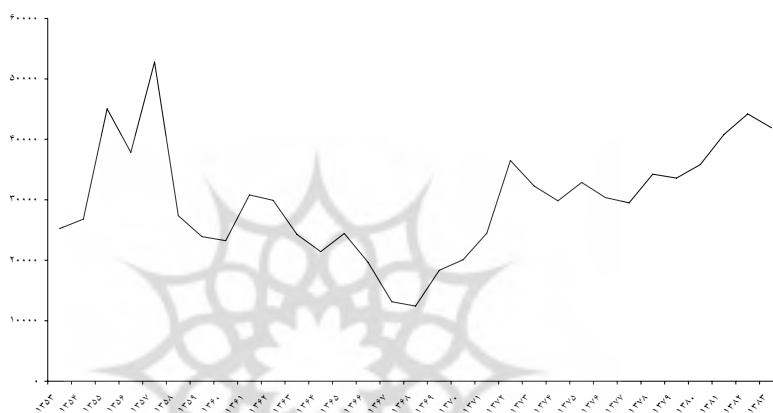
مأخذ: گزارش‌های اقتصادی سالانه بانک مرکزی در سال‌های مورد مطالعه.

نمودار ۲ روند سرمایه‌گذاری بخش دولتی را طی دوره ۱۳۵۳-۱۳۸۳ نشان می‌دهد همچنین جدول (۱) گویای این است که نرخ رشد سرمایه‌گذاری بخش دولتی در اغلب سال‌های پس از پیروزی انقلاب اسلامی به دلایلی از جمله بروز جنگ تحمیلی، وضعیت وخیم مالی و اقتصادی دولت و علاوه بر آن نبود یک برنامه راهبردی (برنامه‌ریزی) در

۱. براساس آمار نماگرهای اقتصادی بانک مرکزی جمهوری اسلامی ایران در سال‌های مورد نظر، نرخ‌های تورم مذکور به ترتیب برابر ۳۵ و ۴۹/۵ درصد برای سال ۱۳۷۳ و ۱۳۷۴ بوده است.

سال‌های ۱۳۵۹-۱۳۶۸، منفی بوده است سال‌های ۱۳۶۹ تا ۱۳۷۲ دوره بازسازی خرابی‌های جنگ تحمیلی است. در این سال‌ها با وجود اختصاص بخش زیادی از سرمایه‌گذاری‌ها به بازسازی ساختمان‌ها، رشد سرمایه‌گذاری بخش دولتی مثبت بوده است. همچنین رشد سرمایه‌گذاری دولتی در بخش ماشین‌آلات نیز در این دوره چشمگیر است. از سال ۱۳۷۳ تا ۱۳۸۳، رشد سرمایه‌گذاری بخش دولتی در بعضی از سال‌ها منفی و در بعضی دیگر مثبت بوده که نشان‌دهنده فراز و نشیب در سرمایه‌گذاری‌های دولتی است.

نمودار ۲. روند سرمایه‌گذاری بخش دولتی در ایران طی دوره ۱۳۵۳-۱۳۸۳

مأخذ: گزارش‌های اقتصادی سالانه بانک مرکزی در سال‌های مورد مطالعه.

جدول ۱. سرمایه‌گذاری بخش خصوصی و دولتی (۱۳۵۳-۱۳۸۳)

(ارقام به میلیارد ریال - به قیمت ثابت ۱۳۷۶)

سال	سرمایه‌گذاری بخش خصوصی	نرخ رشد سرمایه‌گذاری بخش خصوصی (درصد)	سرمایه‌گذاری بخش دولتی	نرخ رشد سرمایه‌گذاری بخش دولتی (درصد)
۱۳۵۳	۴۲۲۰۹/۲۷	—	۲۵۲۴۲/۲۶	—
۱۳۵۴	۷۰۵۵۲/۵۸	۶۷/۱۵	۲۶۸۰۰/۴	۶/۱۷
۱۳۵۵	۸۴۴۷۶/۷۳	۱۹/۷۴	۴۵۰۴۷/۳۵	۶۸/۰۸
۱۳۵۶	۷۴۳۸۴/۲۷	-۱۱/۹۵	۳۷۸۵۴/۵۹	-۱۵/۹۷
۱۳۵۷	۳۹۴۴۴/۷۵	-۴۶/۹۷	۵۲۸۰۳/۵۷	۳۹/۴۹

جدول ۱. سرمایه‌گذاری بخش خصوصی و دولتی (۱۳۵۳-۱۳۸۳)

(ارقام به میلیارد ریال - به قیمت ثابت ۱۳۷۶)

سال	سرمایه‌گذاری بخش خصوصی	نرخ رشد سرمایه‌گذاری بخش خصوصی (درصد)	سرمایه‌گذاری بخش دولتی	نرخ رشد سرمایه‌گذاری بخش دولتی (درصد)
۱۳۵۸	۳۶۸۶۹/۶۲	-۶/۵۳	۲۷۳۶۹/۱۳	-۴۸/۱۷
۱۳۵۹	۴۲۹۳۳/۵۵	۱۶/۴۵	۲۳۹۰۵/۵۷	-۱۲/۶۵
۱۳۶۰	۳۸۳۱۱/۴	-۱۰/۷۷	۲۳۲۴۲/۳۵	-۲/۷۷
۱۳۶۱	۳۵۳۱۶/۰۷	-۷/۸۲	۳۰۷۹۵/۱۹	۳۲/۵۰
۱۳۶۲	۶۵۳۸۹/۹۵	۸۵/۱۶	۲۹۹۰۷/۱۲	-۲/۸۸
۱۳۶۳	۶۳۹۵۱/۳۳	-۲/۲۰	۲۴۲۷۱/۲۷	-۱۸/۸۴
۱۳۶۴	۴۹۴۴۷/۱۵	-۲۲/۶۸	۲۱۴۳۳/۶۷	-۱۱/۶۹
۱۳۶۵	۳۵۴۸۴/۸۳	-۲۸/۳۴	۲۴۴۳۱/۷۲	۱۳/۹۹
۱۳۶۶	۳۸۷۶۳/۰۹	۹/۲۴	۱۹۶۷۵	-۱۹/۵۱
۱۳۶۷	۳۳۷۹۷/۱۴	-۱۲/۸۱	۱۳۱۳۹/۱۸	-۳۳/۱۸
۱۳۶۸	۳۸۰۰۴/۳	۱۲/۴۵	۱۲۴۱۴/۰۳	-۵/۵۲
۱۳۶۹	۳۹۰۶۴/۶۱	۲/۷۹	۱۸۳۳۶/۰۳	۴۷/۷۰
۱۳۷۰	۶۳۹۴۷/۱۳	۶۳/۷۰	۲۰۰۶۸/۹	۹/۴۵
۱۳۷۱	۵۶۶۲۲/۶۶	-۱۱/۴۵	۲۴۴۶۸	۲۱/۹۲
۱۳۷۲	۳۶۲۳۳/۳۲	-۳۶/۰۱	۳۶۴۹۶/۰۵	۴۹/۱۶
۱۳۷۳	۳۰۰۹۵/۱۱	-۱۶/۹۴	۳۲۲۹۴/۷۵	-۱۱/۵۱
۱۳۷۴	۲۹۷۲۸/۱۸	-۱/۲۲	۲۹۸۳۲/۰۵	-۷/۶۳
۱۳۷۵	۴۱۵۸۶/۸۸	۳۹/۸۹	۳۲۸۷۸/۴۸	۱۰/۲۱
۱۳۷۶	۵۳۳۹۸/۵	۲۸/۴۰	۳۰۳۶۶	-۷/۶۴
۱۳۷۷	۵۶۹۷۹/۹۸	۶/۷۱	۲۹۵۰۵/۱۴	-۲/۸۳
۱۳۷۸	۵۷۲۶۹/۴۲	۰/۵۱	۳۴۲۳۵/۹۱	۱۶/۰۳
۱۳۷۹	۶۱۶۷۰/۴۱	۷/۶۸	۳۳۵۸۷	-۱/۸۷
۱۳۸۰	۷۲۹۴۲	۱۸/۲۸	۳۵۸۲۰	۶/۶۲
۱۳۸۱	۸۱۰۲۲	۱۱/۰۸	۴۰۸۰۴	۱۳/۹۱
۱۳۸۲	۹۰۸۶۳	۱۲/۰۲	۴۴۲۰۷	۸/۳۴
۱۳۸۳	۱۰۲۴۳۶	۱۲/۸۶	۷۱۹۲۳	-۵/۱۷

مأخذ: گزارش‌های اقتصادی سالانه بانک مرکزی در سال‌های مورد مطالعه.

جدول ۲. سرمایه‌گذاری بخش دولتی و خصوصی در ماشین‌آلات و ساختمان

(ارقام به میلیارد ریال - به قیمت ثابت ۱۳۷۶)

سال	سرمایه‌گذاری دولتی در بخش ساختمان	نرخ رشد سرمایه‌گذاری دولتی در بخش ساختمان	سرمایه‌گذاری دولتی در بخش ماشین‌آلات	نرخ رشد سرمایه‌گذاری دولتی در بخش ماشین‌آلات	سرمایه‌گذاری خصوصی در بخش ساختمان	نرخ رشد سرمایه‌گذاری خصوصی در بخش ساختمان	سرمایه‌گذاری خصوصی در بخش ماشین‌آلات	نرخ رشد سرمایه‌گذاری خصوصی در بخش ماشین‌آلات
۱۳۵۳	۱۵۱۳۷/۱	---	۱۰۱۰۵/۱	---	۱۴۲۴۲/۵	---	۲۷۹۶۶/۸	---
۱۳۵۴	۱۷۰۲۴/۷	۱۲/۵	۹۷۷۵/۷	-۳/۲۶	۱۶۳۲۰/۲	۱۴/۶۰	۵۴۲۳۲/۴	۹۳/۹۲
۱۳۵۵	۳۱۸۸۱/۰	۸۷/۲۶	۱۳۱۶۶/۴	۳۴/۶۶	۲۵۳۸۰/۳	۵۵/۵۱	۵۹۰۹۶/۵	۸/۹۷
۱۳۵۶	۲۴۰۲۸	-۲۴/۶۳	۱۳۸۲۶	۵/۰	۲۲۶۲۳	-۱۰/۸۶	۵۱۷۶۱	-۱۲/۴۱
۱۳۵۷	۳۲۰۷۸	۳۳/۵۰	۲۰۷۲۶	۴۹/۹۱	۲۶۶۳۵	۱۷/۷۳	۱۲۸۱۰	-۷۵/۲۵
۱۳۵۸	۱۵۱۳۵	-۵۲/۸۲	۱۲۲۳۵	-۴۰/۹۷	۲۷۱۹۵	۲/۱۰	۹۶۷۵	-۲۴/۴۷
۱۳۵۹	۱۴۸۰۹	-۲/۱۵	۹۰۹۶	-۲۵/۶۶	۲۷۲۹۹	۰/۳۸	۱۵۶۳۵	۶۱/۶۰
۱۳۶۰	۱۳۱۲۳	-۱۱/۳۸	۱۰۱۱۹	۱۱/۲۵	۲۰۸۴۹	-۲۳/۶۳	۱۷۴۶۳	۱۱/۶۹
۱۳۶۱	۱۶۵۰۹	۲۵/۸۰	۱۴۲۸۶	۴۱/۱۸	۲۱۶۴۷	۳/۸۳	۱۳۶۶۹	-۲۱/۷۳
۱۳۶۲	۱۵۲۵۰	-۷/۶۳	۱۴۶۵۷	۲/۶۰	۳۱۴۳۹	۴۵/۲۳	۳۳۹۵۱	۱۴۸/۳۸
۱۳۶۳	۱۱۴۱۰	-۲۵/۱۸	۱۲۸۶۱	-۱۲/۲۵	۲۶۲۴۲	-۱۶/۵۳	۳۷۷۰۹	۱۱/۰۷
۱۳۶۴	۹۴۸۲	-۱۶/۹۰	۱۱۹۵۲	-۷/۰۷	۲۶۰۸۵	-۰/۶۰	۲۳۳۶۲	-۳۸/۰۵
۱۳۶۵	۱۲۶۷۸	۳۳/۷۱	۱۱۷۵۴	-۱/۶۶	۲۹۳۳۸	-۱۲/۴۷	۶۱۴۶	-۷۳/۶۹
۱۳۶۶	۱۱۴۳۵	-۹/۸۰	۸۲۳۰	-۲۹/۹۸	۲۷۸۰۶	-۵/۲۲	۱۰۹۵۷	۷۸/۲۸
۱۳۶۷	۸۱۰۷	-۲۹/۱۰	۵۰۳۲	-۳۸/۸۶	۱۷۹۳۹	-۳۵/۴۹	۱۵۸۵۸	۴۴/۷۳
۱۳۶۸	۷۳۲۶	-۹/۶۳	۵۰۸۸	۱/۱۱	۱۷۷۱۹	-۱/۳۳	۲۰۲۸۵	۲۷/۹۲
۱۳۶۹	۱۱۲۲۴	۵۳/۲۱	۷۱۱۲	۳۹/۷۸	۱۵۸۷۸	-۱۰/۳۹	۲۳۱۸۷	۱۴/۳۱
۱۳۷۰	۱۲۲۰۵	۸/۷۴	۷۸۶۴	۱۰/۵۷	۲۱۴۸۱	۳۵/۲۹	۴۲۴۶۶	۸۳/۱۵
۱۳۷۱	۱۵۳۷۸	۲۶/۰۰	۹۰۹۰	۱۵/۵۹	۲۰۳۷۶	-۵/۱۴	۳۶۲۴۶	-۱۴/۶۵
۱۳۷۲	۲۲۷۳۰	۴۷/۸۱	۱۳۷۶۶	۵۱/۴۴	۱۸۶۵۹	-۸/۴۳	۱۷۵۷۴	-۵۱/۵۱
۱۳۷۳	۲۰۷۳۸	-۸/۷۶	۱۱۵۵۶	-۱۶/۰۵	۱۶۳۷۶	-۱۲/۲۴	۱۳۷۱۹	-۲۱/۹۴
۱۳۷۴	۱۹۵۱۶	-۵/۸۹	۱۰۳۱۶	-۱۰/۷۳	۱۵۴۵۱	-۵/۶۵	۱۴۲۷۷	۴/۰۷
۱۳۷۵	۲۱۴۰۵	۹/۶۸	۱۱۴۷۳	۱۱/۲۲	۱۷۸۵۳	۱۵/۵۵	۲۳۷۳۴	۶۶/۲۴
۱۳۷۶	۲۰۷۶۶	-۲/۹۹	۹۶۰۰	-۱۶/۳۳	۱۷۱۷۸	-۳/۷۸	۳۶۲۲۱	۵۲/۶۱
۱۳۷۷	۱۹۵۰۲	-۶/۰۹	۱۰۰۰۴	۴/۲۱	۱۶۷۹۲	-۲/۲۵	۴۰۱۸۸	۱۰/۹۵
۱۳۷۸	۲۲۹۲۷	۱۷/۵۶	۱۱۳۰۹	۱۳/۰۴	۱۶۹۱۳	۰/۷۲	۴۰۳۵۶	۰/۴۲
۱۳۷۹	۲۳۶۳۵	۳/۰۹	۹۹۶۲	-۱۱/۹۱	۱۸۱۹۳	۷/۵۷	۴۳۴۷۸	۷/۷۴
۱۳۸۰	۲۳۰۱۱	-۲/۶۴	۱۲۸۰۹	۲۸/۵۸	۲۱۷۷۰	۱۹/۶۶	۵۱۱۷۲	۱۷/۷۰

جدول ۲. سرمایه‌گذاری بخش دولتی و خصوصی در ماشین‌آلات و ساختمان

(ارقام به میلیارد ریال - به قیمت ثابت ۱۳۷۶)

سال	سرمایه‌گذاری دولتی در بخش ساختمان	نرخ رشد سرمایه‌گذاری دولتی در بخش ساختمان	سرمایه‌گذاری دولتی در بخش ماشین‌آلات	نرخ رشد سرمایه‌گذاری دولتی در بخش ماشین‌آلات	سرمایه‌گذاری خصوصی در بخش ساختمان	نرخ رشد سرمایه‌گذاری خصوصی در بخش ساختمان	سرمایه‌گذاری خصوصی در بخش ماشین‌آلات	نرخ رشد سرمایه‌گذاری خصوصی در بخش ماشین‌آلات
۱۳۸۱	۲۷۴۰۴	۱۹/۰۹	۱۳۴۰۰	۴/۶۱	۲۴۵۷۲	۲۴/۸۷	۵۶۲۵۶	۹/۹۴
۱۳۸۲	۲۹۱۴۹	۶/۳۷	۱۴۶۰۱	۸/۹۶	۲۴۳۴۸	-۰/۹۱	۶۵۷۵۷	۱۶/۸۹

مأخذ: گزارش‌های اقتصادی سالانه بانک مرکزی در سال‌های مورد مطالعه.

جدول ۳. روند سرعت رشد متوسط سالانه (درصد) تشکیل سرمایه ثابت ناخالص در برنامه‌های

توسعه^۱ (۱۳۷۶=۱۰۰)

بخش‌ها برنامه‌های توسعه	بخش خصوصی			بخش دولتی			جمع		
	ماشین‌آلات	ساختمان	متوسط کل	ماشین‌آلات	ساختمان	متوسط کل	ماشین‌آلات	ساختمان	متوسط کل
برنامه اول (۱۳۷۲-۱۳۶۸)	۲/۱	۰/۸	۱/۴	۲۲/۳	۲۲/۹	۲۲/۷	۹/۷	۸/۵	۹/۶
برنامه دوم (۱۳۷۸-۱۳۷۴)	۲۲/۱	۰/۶	۱۳/۷	-۰/۴	۲/۰	۱/۲	۱۵/۷	۱/۲	۱۱/۳
برنامه سوم (۱۳۸۳-۱۳۷۹)	۱۴/۰	۷/۸	۱۲/۳	۴/۵	۳/۹	۴/۱	۱۲/۲	۵/۶	۱۲/۱

مأخذ: محاسبات مؤلفان براساس اطلاعات آماری گزارش‌های اقتصادی سال‌های ۱۳۶۸ تا ۱۳۸۳، بانک مرکزی جمهوری اسلامی ایران.

$$r = \left[\left(\frac{P_t}{P_0} \right)^{\frac{1}{n}} - 1 \right] \times 100$$

۱. سرعت رشد متوسط سالانه از این رابطه به‌دست آمده است:

۳. شاخص‌های سنجش ریسک سرمایه‌گذاری در ایران و برخی کشورهای

منتخب

از دیدگاه مؤسسات ناظر بر فرایندهای اقتصادی - که نتایج پایش‌های خود را منتشر می‌کنند - چالش‌های مهم ایجادکننده ریسک سرمایه‌گذاری در کشورها عبارتند از: محورهای کلی امنیت اجتماعی و اقتصادی، انعطاف‌ناپذیری، تعدد و عدم شفافیت قوانین و مقررات و سایر عوامل کاهنده انگیزه‌های سرمایه‌گذاری.

۳-۱. امنیت اجتماعی و اقتصادی

براساس گزارش سازمان شفافیت بین‌الملل^۱ در سال ۲۰۰۵، ایران نمره ۲/۹ را از ۱۰ کسب کرده و از میان ۱۵۹ کشور جهان، در شاخص فسادگریزی مسئولان دولتی و سیاسی، رتبه ۹۳ و در بین ۱۳ کشور خاورمیانه از نظر فساد اداری رتبه چهارم را داراست. بنابراین ارتقای سلامت اداری و شفافیت در این امر می‌تواند یکی از زمینه‌های گسترش سرمایه‌گذاری بخش خصوصی باشد. از دیگر راه‌های کاهش جرائم و فساد در جامعه، مبارزه با فقر، نابرابری و گسترش عدالت اجتماعی است. در حالی که براساس اطلاعات بین‌المللی، در بین ۱۱۱ کشور مورد مطالعه، ایران در شاخص کیفیت زندگی با ضریب ۵/۳ در رتبه ۸۸ و درآمد (تولید ناخالص داخلی) سرانه براساس برابری قدرت خرید با ۷۶۳۰ دلار، رتبه ۶۵ را داراست بنابراین فاصله رتبه کیفیت زندگی از درآمد، ۲۳ است که این رقم مبین پایین بودن سطح کیفیت زندگی نسبت به رتبه درآمدی است.^۲

یکی دیگر از موانع رشد سرمایه‌گذاری خصوصی در ایران، فضای نامساعد و وجود ریسک بالا در محیط کسب و کار است رتبه ریسک در ایران ۶۶ و اجزای آن نیز شرایط نامساعدتری دارند (جدول ۴).

۱. دفتر مطالعات اقتصادی مرکز پژوهش‌های مجلس شورای اسلامی، «شاخص‌های فساد و رتبه‌بندی کشورها براساس این شاخص‌ها»، شماره مسلسل ۷۸۱۵، خرداد ۱۳۸۵.

۲. محمدقلی یوسفی، «موانع اداری توسعه اقتصادی در ایران»، جامعه و اقتصاد، فصلنامه مؤسسه مطالعات دین و اقتصاد، ش ۶، زمستان ۱۳۸۴، ص ۹۶.

جدول ۴. رتبه‌بندی ریسک اقتصادی ایران در سال ۲۰۰۵

نمره	عناوین
۶۶	ریسک کل
۳۶	ریسک امنیتی
۸۰	ریسک ثبات سیاسی
۸۶	ریسک ثمربخشی
۸۸	ریسک‌های مربوط به قوانین و مقررات
۳۵	ریسک اقتصاد کلان
۷۹	ریسک مربوط به تجارت و تراز پرداخت‌های خارجی
۶۹	ریسک سیاست مالیاتی
۷۱	ریسک مالی
۶۳	ریسک زیرساختی

مأخذ: محمدقلی یوسفی، «موانع اداری توسعه اقتصادی ایران»، جامعه و اقتصاد، فصلنامه مؤسسه مطالعات دین و اقتصاد، ش ۶، زمستان ۱۳۸۴، ص ۹۶.
توجه: رقم ۱۰۰ بیش‌ترین ریسک را نشان می‌دهد.

بنا به ادعای سازمان شفافیت بین‌الملل، در این میان، فضای با ریسک بالا برای سرمایه‌گذاری مشهود است و «ریسک ثبات سیاسی»، «ریسک ثمربخشی» و «ریسک مربوط به قوانین و مقررات» نسبت به بقیه ریسک‌ها خیلی بالا بوده و نشان‌دهنده فضای نامساعد سرمایه‌گذاری خصوصی در ایران است.

جدول ۵. رتبه برخی کشورها براساس ریسک سرمایه‌گذاری در سال ۲۰۰۵

کشورهایی که کم‌ترین ریسک را دارند		کشورهای که بیش‌ترین ریسک را دارند	
کشور	رتبه	کشور	رتبه
سنگاپور	۱۲	ونزوئلا	۷۰
هنگ کنگ	۱۵	نیجریه	۶۹
آلمان	۱۹	ایران	۶۷
شیلی	۲۱	پاکستان	۶۶
استونی	۲۳	هندوراس	۶۶

مأخذ: محمدقلی یوسفی، «موانع اداری توسعه اقتصادی ایران»، جامعه و اقتصاد، فصلنامه مؤسسه مطالعات دین و اقتصاد، ش ۶، زمستان ۱۳۸۴، ص ۹۶.

براساس جدول (۵) کشورهای سنگاپور و هنگ‌کنگ، از بعد ریسک سرمایه‌گذاری رتبه مناسبی دارند ولی کشورهای ونزوئلا، نیجریه، ایران و پاکستان از این نظر وضعیت مساعدی ندارند. همچنین شاخص حمایت از سرمایه‌گذاران در ایران ۲/۷ بوده که این کم‌ترین میزان در بین کشورهای منتخب است. در حالی که در سنگاپور این شاخص ۹/۳، در زلاندنو ۹/۷ و در مالزی ۸/۷ است (جدول ۶).

جدول ۶. شاخص حمایت از سرمایه‌گذاران در چند کشور منتخب (سال ۲۰۰۵)

نام کشور	میزان اظهار و افشا ^۱	میزان تعهد مدیر ^۲	آسودگی خیال سهامداران ^۳	قوت و میزان حمایت از سرمایه‌گذاران ^۴
اندونزی	۸	۵	۳	۵/۳
ایران	۳	۵	۰	۲/۷
عراق	۴	۵	۵	۴/۷
مالزی	۱۰	۹	۷	۸/۷
مکزیک	۶	۰	۵	۳/۷
پاکستان	۶	۶	۷	۶/۳
سنگاپور	۱۰	۹	۹	۹/۳
آفریقای جنوبی	۸	۸	۸	۸
فیلیپین	۱	۲	۷	۳/۳
تایوان	۸	۴	۴	۵/۳
تایلند	۱۰	۲	۶	۶
ترکیه	۸	۳	۴	۵/۰
امریکا	۷	۹	۹	۸/۳
انگلیس	۱۰	۷	۷	۸
ژاپن	۶	۷	۷	۶/۷
زلاندنو	۱۰	۹	۱۰	۹/۷
آلمان	۵	۵	۶	۵/۳
افغانستان	۰	۰	۲	۰/۷
کانادا	۸	۹	۹	۸/۷
اتیوپی	۱	۴	۳	۲/۷
چین	۱۰	۱	۲	۴/۳

توجه: ۱. اندازه شاخص از صفر (کم‌ترین اظهار و افشا) و ۱۰ (بیش‌ترین اظهار و افشا) متفاوت است.
 ۲. اندازه این شاخص از صفر تا ۱۰ متفاوت است. رقم بالاتر به منزله پاسخگویی بیش‌تر مدیر و مسئولیت او در برابر توجیه سهامداران و رقم کم‌تر بر بی‌قیدی آن‌ها دلالت می‌کند.

۳. مقدار بیش‌تر (۱۰) این شاخص بر قدرت بیش‌تر سهامداران در چالش کشیدن مدیر و مقدار کم‌تر (صفر) بر ناتوانی سهامداران در زیر سؤال بردن مدیر، حکایت دارد.

۴. مقدار این شاخص که میانگین سه شاخص دیگر است بین صفر و ۱۰ (کم‌ترین و بیش‌ترین حمایت از سرمایه‌گذاران) متفاوت است.

مأخذ: محمدقلی یوسفی، «موانع اداری توسعه اقتصادی ایران»، جامعه و اقتصاد، فصلنامه مؤسسه مطالعات دین و اقتصاد، ش ۶، زمستان ۱۳۸۴، ص ۱۱۳.

۲-۳. انعطاف‌ناپذیری، تعدد و عدم شفافیت قوانین و مقررات

سازمان شفافیت بین‌الملل، یکی دیگر از موانع سرمایه‌گذاری خصوصی را عدم شفافیت قوانین و مقررات، پیچیدگی و دست‌وپاگیر بودن و همچنین تعدد آن می‌داند. به‌طوری که دیوان‌سالاری گسترده‌ای بر نظام اداری و اجرائی این کشورها حاکم است. از طرفی بی‌ثباتی در سیاست‌های کلان اقتصادی و وضع مقررات سلیقه‌ای، به گسترش این وضعیت نامساعد دامن می‌زند و این عوامل سبب می‌شود که هزینه اجرای پروژه‌های سرمایه‌گذاری، تا فرا رسیدن زمان اجرا افزایش یافته و دلسردی سرمایه‌گذاران را به دنبال دارد. جدول ۷ نشان‌دهنده موانع اداری و نهادی در تولید و سرمایه‌گذاری برخی از کشورهاست. و همچنین به مقایسه فضای کسب‌وکار ایران با چند کشور منتخب می‌پردازد.

شروع کسب‌وکار در ایران ۴۸ روز طول می‌کشد در حالی که این زمان در کانادا فقط سه روز است و ثبت دارایی در ایران معادل ۵ درصد ارزش دارایی است. در سنگاپور در مورد اخراج نیروی کار اضافی در صورت کساد فعالیت‌های اقتصادی، ۴ هفته حقوق پرداخت می‌شود، که این میزان حقوق پرداختی در بلژیک ۸ هفته، در فرانسه ۳۲ هفته و در ایران ۱۲۲ هفته است. بنابراین با وجود قوانین و مقررات دست‌وپاگیر، کارفرما در استخدام نیروی کار، محافظه‌کارانه عمل می‌کند.

در سایر شاخص‌ها نیز ایران وضعیت چندان مناسبی ندارد. بنابراین لازم است برای حمایت از سرمایه‌گذاری، شاخص‌های مذکور از جمله شاخص‌های استخدام و اخراج کارگران، ثبت دارایی، دریافت اعتبار، بستن کسب و کار و ... بهبود یابد.^۱

۱. محمدقلی یوسفی، «موانع اداری توسعه اقتصادی ایران»، جامعه و اقتصاد، فصلنامه مؤسسه مطالعات دین و اقتصاد، ش ۶، زمستان ۱۳۸۴، ص ۱۱۴.

توضیحات جدول ۷، صفحه ۴۷:

- توجه: علامت (صفر) نشانگر ناچیز بودن رقم یا نداشتن مصداق است.
- نکته: ۱. اندازه شاخص از صفر تا ۱۰۰ (آسان‌ترین و دشوارترین شرایط استخدام) متفاوت است.
۲. اندازه شاخص از صفر تا ۱۰۰ (کم‌ترین و بیش‌ترین انعطاف‌ناپذیری ساعت کار) متفاوت است.
۳. اندازه شاخص از صفر تا ۱۰۰ (آسان‌ترین و دشوارترین شرایط اخراج) متفاوت است.
۴. اندازه شاخص از صفر تا ۱۰ (بدترین و بهترین شرایط حق قانونی دریافت اطلاعات اعتباری) متفاوت است.
۵. اندازه شاخص از صفر تا ۶ (بدترین و بهترین شرایط اطلاعات اعتباری و مالی) متفاوت است.
- مأخذ: محمدقلی یوسفی، «موانع اداری توسعه اقتصادی ایران»، جامعه و اقتصاد، فصلنامه مؤسسه مطالعات دین و اقتصاد، ش ۶، زمستان ۱۳۸۴، ص ۱۱۲.

نکته مهم این‌که نحوه اجرای سیاست‌های کلان اقتصادی و همچنین قوانین و مقررات مربوط به حقوق مالکیت و نحوه دادرسی به شکایات و ... در این میان بی‌تأثیر نخواهند بود و تجارب بین‌المللی نشانگر این است که فرایندهای پیچیده اداری و ازدیاد آن‌ها برای تأسیس یا بهره‌برداری بنگاه‌های اقتصادی، موجب دلسرد شدن سرمایه‌گذاران داخلی و خارجی در انجام کسب‌وکار می‌شود.^۱

۳-۳. سایر عوامل کاهنده انگیزه‌های سرمایه‌گذاری

علاوه بر موارد گفته شد، بالا بودن نرخ تورم، بالا بودن نرخ بهره تسهیلات اعطایی بانک‌ها، رشد اقتصادی اندک، نبود سلامت محیط زیست، ضعف زیرساختی سیستم‌های آموزشی و بهداشتی، نظارت و کنترل دولت و عدم دسترسی آسان به اطلاعات از جمله عوامل کاهنده انگیزه‌های سرمایه‌گذاری محسوب می‌شوند.

۱. محمدقلی یوسفی، «موانع اداری توسعه اقتصادی ایران»، جامعه و اقتصاد، فصلنامه مؤسسه مطالعات دین و اقتصاد، ش ۶، زمستان ۱۳۸۴، ص ۹۸.

۴. رابطه بین سرمایه‌گذاری بخش دولتی و خصوصی

اگر سرمایه‌گذاری دولتی به حیطه بخش خصوصی و فعالیت‌های تولیدی وارد شود، به عنوان جایگزینی قدرتمند برای بخش خصوصی عمل می‌کند (اثر تخلیه‌ای) و اگر سرمایه‌گذاری بخش دولتی به حیطه کالاهای عمومی وارد شود به‌عنوان مکمل برای سرمایه‌گذاری بخش خصوصی عمل می‌کند (اثر کششی).^۱

البته تعیین رابطه بین سرمایه‌گذاری بخش دولتی و بخش خصوصی قابل بحث است و این امر به شرایط سیاسی و اقتصادی یک جامعه و حجم و اندازه دولت بستگی دارد. به‌منظور بررسی ارتباط و محاسبه کشش متقاطع بین دو متغیر سرمایه‌گذاری بخش دولتی و بخش خصوصی، رگرسیون با استفاده از متغیرهای ذیل انجام شده است:

$$\log I_{private} = \beta_0 + \beta_1 \log I_{public} + E$$

لگاریتم سرمایه‌گذاری بخش خصوصی: $\log I_{private}$

لگاریتم سرمایه‌گذاری بخش دولتی: $\log I_{public}$

نتایج حاصل شده به این قرار است:

$$\log I_{private} = 6/6 + 0/4 \log I_{public}(-1) + 0/74MA(1)$$

Se	(1/69) (0/16)	(0/12)
t	(3/92) (2/46)	(5/8)
$R^2 = 0/55$	$DW = 1/32$	$F = 16/72$

نتایج این مدل نشانگر کشش متقاطع بین سرمایه‌گذاری بخش خصوصی و سرمایه‌گذاری بخش دولتی با یک دوره وقفه برابر ۰/۴۱ درصد است؛ یعنی اگر سرمایه‌گذاری بخش دولتی یک درصد تغییر کند؛ سرمایه‌گذاری بخش خصوصی در یک دوره بعد (۰/۴۱) درصد تغییر می‌کند. این ضریب، اعتبار آماری بالایی دارد. در این مدل عرض از مبدأ دارای اعتبار آماری است و نشان‌دهنده وجود تأثیر متغیرهای مهم دیگری بر سرمایه‌گذاری بخش خصوصی بوده؛ اما در این الگو وارد نشده است.

MA (۱) برای برطرف کردن مشکل خودهمبستگی وارد الگو شده است.

۱. مجید صامتی و بیتا فرامرزیپور، «بررسی موانع سرمایه‌گذاری خصوصی در بخش کشاورزی ایران، اقتصاد کشاورزی و توسعه»، سال دوازدهم، ش ۴۵، بهار ۱۳۸۳.

$R^2 = 0/55$ یعنی ۵۵ درصد از تغییرات لگاریتم سرمایه‌گذاری بخش خصوصی به وسیله سرمایه‌گذاری بخش دولتی قابل توجیه است.

توزیع F نشان‌دهنده اعتبار آماری این رگرسیون است.

این مدل گویای آن است که سرمایه‌گذاری بخش دولتی می‌تواند بستری برای گسترش سرمایه‌گذاری بخش خصوصی باشد و مطمئناً این موضوع با حجم بالای دولت در اقتصاد متناقض خواهد بود؛ چرا که هر اندازه حجم و سهم دولت (بودجه) از ظرفیت اقتصادی کشور (تولید ناخالص داخلی) بیش تر باشد؛^۱ مؤید درجه بیش تر دولتی بودن اقتصاد و درجه و سهم کم فعالیت‌های بخش خصوصی و سهم کم تر مشارکت بخش‌های غیردولتی خواهد بود.^۲ به این ترتیب با اندازه بزرگ دولت و با توجه به افزایش درآمدهای نفتی، استفاده از تسهیلات بانکی، استفاده مکرر از حساب ذخیره ارزی، افزایش مالیات‌ها، بالا بردن قیمت خدمات دولتی، فروش ارز و سکه به نسبت بالاتر و غیره، همواره کسری در تراز واگذاری دارایی‌های مالی دولت نیز وجود خواهد داشت.

جدول ۸، نشان‌دهنده حجم فعالیت‌های اقتصادی دولت در مجموعه کلان فعالیت‌های اقتصادی کشور است، با کمی تعمق در مفاهیم کمی این جدول، کوچک بودن فضا برای مشارکت بخش خصوصی و سرمایه‌گذاری این بخش به خوبی آشکار می‌شود.

۱. البته باید توجه داشت که اندازه دولت، نباید فقط نسبت بودجه (B) به تولید ناخالص داخلی (GDP) تلقی شود؛ بلکه علاوه بر بودجه کل کشور که نشان‌دهنده سهم مستقیم دولت در GDP است، بخش شبه دولتی بخش عمومی (نظیر چندین بنیاد بزرگ اقتصادی با زیرمجموعه عظیمی از شرکت‌ها) و نیز نهادهای عمومی غیردولتی و علاوه بر آن شرکت‌های اقماری کثیری - که عملاً زیرمجموعه شرکت‌های دولتی بوده ولی از نظر سهام زیر ۵۰ درصد ظاهراً، عنوان شرکت غیردولتی را یدک می‌کشند - نیز باید در محاسبه بخش دولتی به GDP مورد توجه قرار گیرند.

۲. دفتر مطالعات اقتصادی مرکز پژوهش‌های مجلس شورای اسلامی، درباره لایحه بودجه سال ۱۳۸۵ کل کشور (۱۳) اندازه و حجم دولت، شماره مسلسل ۷۶۶۰، بهمن ماه ۱۳۸۴، ص ۱۵.

جدول ۸. سهم شاکله‌های بودجه در بودجه کل کشور و نسبت آن‌ها به تولید ناخالص داخلی (درصد)

سال‌های برنامه	نسبت بودجه به GDP			درصد سهم شاکله‌های بودجه		
	بودجه کل کشور به GDP	بودجه شرکت‌ها به GDP	بودجه عمومی به GDP	بودجه کل کشور	بودجه شرکت‌های دولتی	بودجه عمومی دولت
۱۳۷۹	۵۷/۴	۳۹/۴	۱۸/۰	۱۰۰	۶۸/۹	۳۱/۱
۱۳۸۰	۶۲/۳	۴۳/۶	۱۸/۷	۱۰۰	۶۹/۹	۳۰/۱
۱۳۸۱	۶۵/۵	۴۴/۰	۲۱/۵	۱۰۰	۶۷/۲	۳۲/۸
۱۳۸۲	۸۰	۴۷/۲	۳۲/۸	۱۰۰	۵۹/۰	۴۱/۰
۱۳۸۳	۷۸/۳	۴۲/۶	۳۵/۷	۱۰۰	۵۴/۳	۴۵/۷
۱۳۸۴	۸۵/۰	۵۴/۱	۳۰/۹	۱۰۰	۶۶/۱	*۳۳/۹
۱۳۸۵	**۸۵/۹	۶۲/۳	۲۷/۷	۱۰۰	۶۹/۳	۳۰/۷

*. با کسر ارقام مربوط به شفاف‌سازی قیمت حامل‌های انرژی و اضافه کردن متمم بودجه‌های سال ۱۳۸۴.
 **. تولید ناخالص داخلی سال ۱۳۸۵ با احتساب قیمت‌های جاری و قیمت‌های ثابت (مورد نظر برنامه چهارم) برآورد شده‌اند.
 مأخذ: قوانین بودجه سال‌های مورد مطالعه و نیز گزارش‌های اقتصادی سالانه بانک مرکزی در سال‌های مورد نظر برای محاسبه.
 بهروز تصدیقی، انجام محاسبات، مرکز پژوهش‌ها، دفتر مطالعات اقتصادی، سال ۱۳۸۵.

نتیجه‌گیری و پیشنهادها

- کلیدی‌ترین و اساسی‌ترین محورهای مورد نیاز برای رفع یا کاهش موانع سرمایه‌گذاری در ایران با توجه به جدول ۴ (رتبه‌بندی ریسک اقتصادی ایران) به‌طور ایجاز عبارتند از:
- الف) عوامل مؤثر در کاهش ریسک ثبات سیاسی**
۱. تلاش برای کاهش تنش در روابط بین‌الملل.
 ۲. تقویت پیوند و تعامل با سازمان‌ها و اتحادیه‌های اقتصادی منطقه‌ای و فرامنطقه‌ای.
 ۳. وجود ثبات در سیاست‌های عمومی دولت.

ب) عوامل مؤثر در کاهش ریسک ثمربخشی

۱. اتخاذ مجموعه‌ای از سیاست‌های کارآمد و راهبردی درباره کاهش ریسک سرمایه‌گذاری

در کشور.

۲. استقرار نظام مدیریت ریسک در ایران و بومی‌سازی شاخص‌های جهانی تحلیل ریسک اقتصادی.

۳. امکان‌سنجی حضور بانک‌های خارجی در مجموعه سیستم بانکی کشور.

۴. دسترسی عادلانه و برابر به اطلاعات اقتصادی و جلوگیری از رانت‌های اطلاعاتی.

ج) عوامل مؤثر در کاهش ریسک اقتصاد کلان

۱. طراحی یک نظام جامع مبارزه با قاچاق (به‌عنوان یکی از عوامل کاهنده انگیزه سرمایه‌گذاری).

۲. نهادسازی برای استقرار فضای رقابتی در مجموعه کلان اقتصادی کشور و ساختارهای انحصاری.

۳. تلاش برای کاهش سهم و مالکیت بزرگ دولت در مجموعه اقتصادی کشور به‌ویژه وظایف تصدی‌گری.

۴. ایجاد شفافیت در قیمت‌ها (برای انگیزه سرمایه‌گذاری) از طریق هدفمند کردن یارانه‌ها.

۵. برنامه‌ریزی برون‌رفت از درون‌گرا بودن اقتصاد کشور و ایجاد فضای لازم برای استفاده گسترده‌تر از سرمایه‌گذاری‌های مستقیم خارجی.

۶. برنامه‌ریزی برای مقابله با تورم به‌منظور افزایش انگیزه‌های سرمایه‌گذاری.

د) عوامل مؤثر در کاهش ریسک‌های مرتبط با قوانین و مقررات

۱. ایجاد شفافیت اطلاعاتی درباره برگزاری مناقصه‌ها و مزایده‌ها در معاملات دولتی.

۲. تدوین قوانین حمایت از حقوق معنوی، اختراعات و کپی‌رایت.

۳. ابهام‌زدایی از قوانین و مقررات حاکم بر سرمایه‌گذاری داخلی و خارجی.

۴. تسهیل شرایط صدور مجوز برای فعالیت‌های اقتصادی.

ه) عوامل مؤثر در کاهش ریسک‌های مالی

۱. استقرار نظام حمایت‌های بیمه‌ای و خطرپذیری از طریق بنگاه‌های بیمه‌گر در زمان ورشکستگی نهادهای سرمایه‌گذار.

۲. ایجاد فرایندهای تسریع و تسهیل در اخذ تسهیلات بانکی و حذف بوروکراسی غیرضرور.

۳. برخورد یکسان سیستم بانکی با مؤسسات داخلی و خارجی.

۴. فعال بودن حقیقی بازار سهام در تأمین سرمایه.

و) عوامل مؤثر در کاهش ریسک‌های زیرساختی

۱. تقویت توانمندی‌های زیربنایی و زیرساخت‌های لازم برای تحرک و جابه‌جایی بهینه در توزیع کالا به‌ویژه، راه، حمل‌ونقل، ارتباطات، تأسیسات بندری، کشتی، راه ریلی و راه‌های ترانزیت کالا، ارتباطات ماهواره‌ای و

ز) عوامل مؤثر در کاهش ریسک مالیاتی

۱. طراحی فرایندها و نظام‌های تسهیل‌کننده مجوزهای کسب‌وکار به‌منظور جلوگیری از انجام فعالیت‌های اقتصادی زیرزمینی و در نتیجه کاهش فرار مالیاتی.
۲. کارآمد بودن نرخ‌ها و سیاست‌های مالیاتی در انگیزه‌های سرمایه‌گذاری.

ح) عوامل مؤثر بر کاهش ریسک‌های تجاری

۱. تلاش برای محدود کردن انواع تعرفه‌ها و سهمیه‌ها.
۲. رفع موانع پنهان واردات و صادرات کالا.
۳. شناور بودن نرخ ارز.
۴. دسترسی به بازارهای سرمایه‌گذاری خارجی.
۵. تلاش برای پی‌ریزی سرمایه‌گذاری‌های مشترک.
۶. رفع پیچیدگی خدمات گمرکی و فرایندهای زمانبر غیرضرور.
۷. عقلانی کردن نرخ تعرفه‌ها.

ط) عوامل مؤثر بر کاهش ریسک امنیتی

۱. مقابله با سرقت مالکیت معنوی در بازار سیاه.
۲. مقابله با عرضه محصولات و خدمات در بازار سیاه.
۳. تعیین وضعیت تملک بنگاه‌ها به‌وسیله خارجیان.
۴. مالکیت زمین به‌وسیله خارجیان.
۵. شرایط بازگشت سرمایه و سود.
باید به یاد داشته باشیم که «اشتغال» تابعی از تولید و «تولید» تابعی از سرمایه‌گذاری است و رفع موانع سرمایه‌گذاری مساوی است با حصول به اشتغال و رشد اقتصاد بالاتر.

منابع و مآخذ

۱. بانک مرکزی جمهوری اسلامی ایران، گزارش اقتصادی و ترازنامه سالانه سال‌های مختلف.
۲. بانک مرکزی جمهوری اسلامی ایران، نماگرهای اقتصادی، سال‌های مورد نظر.
۳. برجیسیان، افسانه، «عوامل مؤثر بر سرمایه‌گذاری خصوصی در ایران (۱۳۳۸-۱۳۷۴)»، رساله کارشناسی ارشد، دانشگاه شیراز، ۱۳۷۷.
۴. دفتر مطالعات اقتصادی مرکز پژوهش‌های مجلس شورای اسلامی، درباره لایحه بودجه سال ۱۳۸۵ کل کشور (۱۳) اندازه و حجم دولت، شماره مسلسل ۷۶۶۰، بهمن ۱۳۸۴.
۵. دفتر مطالعات اقتصادی مرکز پژوهش‌های مجلس شورای اسلامی، «شاخص‌های فساد و رتبه‌بندی کشورها براساس این شاخص‌ها»، شماره مسلسل ۷۸۱۵، خرداد ۱۳۸۵.
۶. سازمان مدیریت و برنامه‌ریزی، قوانین بودجه سال‌های مختلف.
۷. صامتی، مجید و فرامرزیور، بیتا، «بررسی موانع سرمایه‌گذاری خصوصی در بخش کشاورزی، اقتصاد کشاورزی و توسعه»، سال دوازدهم، ش ۴۵، بهار ۱۳۸۴.
۸. یوسفی، محمدقلی، «موانع اداری توسعه اقتصادی در ایران»، فصلنامه مؤسسه مطالعات دین و اقتصاد، جامعه و اقتصاد، ش ۶، زمستان ۱۳۸۴.
9. Erdal Atokeren, Economic and institutional Determinates of the Crowding-in effects of Public Investments in Developing Countries, Swiss Institute for Business Cycle Research (Kof/Eth Zurich) 14 October 2005.
10. Terasawa, Katsuaki, L. and William R. Gates (1998). Relationships between Government size and Economic Growth: Japan's Reforms and Evidence from OECD, international Public Management Journal 1(2)